

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 12.093.004 у Маріупольському державному університеті
доктору історичних наук, професору
кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Маріупольського державного університету
Лисак Вікторії Феофанівні

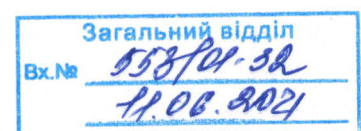
ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертаційне дослідження Татая Едуарда Олександровича
«Громадянська активність в Україні: сутність, структура та
динаміка розвитку», подане на здобуття наукового ступеня
доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові
науки за спеціальністю 052 Політологія**

Необхідними компонентами функціонування демократичної політичної системи є прагнення громадян вирішувати різноманітні суспільні проблеми як власними зусиллями, так і шляхом впливу на розробку, прийняття та реалізацію рішень органів влади. Це актуалізує дослідження громадянської активності як такого різновиду політичної участі громадян, що базується на громадянських цінностях, сприяє розвитку громадянського суспільства та демократії.

Актуальність теми дослідження полягає в першу чергу в тому, що громадянська активність як загальносуспільне явище, що розвивається в конкретних суспільно-політичних умовах сучасної України, не є достатньо дослідженою у вітчизняній науковій думці. Причиною цього є відсутність теоретичного підґрунтя, яке б дозволило встановити цілісну систему проявів громадянської активності та, відповідно, спостерегти їх розвиток на практиці.

Додаткової актуальності тема дослідження набуває унаслідок унікальності сучасних умов розвитку громадянської активності в Україні, які тісно пов'язані із необхідністю застосовувати громадянські практики для реагування на виклики та наслідки збройної агресії Російської Федерації проти нашої країни. Усе це спричиняє актуальність дослідження Татая Едуарда «Громадянська активність в Україні: сутність, структура та динаміка розвитку».

В своїй дисертації Татай Едуард здійснив комплексне самостійне дослідження теоретичних засад громадянської активності та особливостей її практичної реалізації в сучасній Україні. Положення та результати дослідження безсумнівно характеризуються **науковою новизною**, яка полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні механізмів реалізації громадянської активності в політичній практиці сучасної України.

Актуальність та наукову новизну має комплексний аналіз громадянської активності в Україні як феномену суспільно-політичного життя в конкретний історичний період, визначення її механізмів і динаміки розвитку. Сильною стороною роботи є виявлення основних тенденцій та особливостей реалізації громадянської активності в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України. Новизною характеризуються аналіз та порівняння статистичних класифікаторів видів економічної діяльності України, ЄС, США та ООН, що дозволило встановити перелік інституційних форм громадянської активності.

Також наукову новизну має удосконалення теоретичних засад дослідження громадянської активності (зокрема уточнення її парадигми у закордонній та вітчизняній науковій думці, класифікація підходів до визначення громадянської активності), уточнення дефініцій основних категорій досліджуваної теми, удосконалення методики дослідження громадянської активності на основі атрибутивного політико-правового та ціннісного підходів.

В дисертаційному дослідженні отримали подальший розвиток визначення функцій громадянської активності, аналіз нормативно-правового

механізму її реалізації в Україні, наукове осмислення структури та рівнів громадянської активності, характеристика рівнів громадянської активності в контексті взаємодії громадян з органами влади.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, є **обґрунтованими**, базуються на послідовному аналізі широкої теоретичної бази, нормативно-правових актів та емпіричних відомостей. Татай Едуард ретельно опрацював широку інформаційно-аналітичну та джерельну базу дослідження матеріалів (342 позиції у списку джерел). Йому вдалося проаналізувати значну кількість публікацій українських і закордонних дослідників для встановлення наукової парадигми і ступеню дослідженості громадянської активності, її сутнісних характеристик і структури, особливостей її розвитку в Україні. Імпонує те, як ретельно автор проаналізував і систематизував положення нормативно-правових актів України задля встановлення політико-правового механізму реалізації громадянської активності. Документи, проаналізовані дисертантом, включають закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Центральної виборчої комісії України. Продуктивним, на наш погляд, виявилось використання автором статистичних класифікаторів України, ЄС, США та ООН для класифікації інституційних форм громадянської активності у другому розділі роботи.

Особливе значення для дисертаційного дослідження відіграють аналітичні оцінки, розробки та висновки вчених Інституту соціології Національної академії наук України, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, які дозволили встановити особливості та динаміку розвитку громадянської активності в сучасній Україні.

Структура роботи відповідає завданням дисертаційного дослідження. Відповідно, в першому розділі роботи детально систематизована парадигма громадянської активності у зарубіжній та вітчизняній науковій думці. Татай Едуард досліджує закордонний та вітчизняний науковий дискурс навколо тих суспільно-політичних явищ, що перетинаються з громадянською активністю. Зокрема, він уточнив характеристики громадянської активності на основі визначень громадянського суспільства закордонними науковцями (с. 14 – 19), систематизував підходи до визначення та класифікації політичної участі (с. 19 – 24), проаналізував теоретичні моделі колективних дій громадян (с. 24 – 28) в закордонній науковій думці.

Також у першому розділі дисертації досліджено підходи до розуміння громадянського суспільства вітчизняними науковцями (с. 29 – 33), виявлено ступінь дослідженості явища громадянської активності українськими науковцями (с. 32 – 34). Автор систематизував праці українських науковців, які розкривають такі прояви громадянської активності як вплив громадян на рішення органів влади, діяльність різноманітних об'єднань громадян, розвиток соціальних рухів, громадська самоорганізація (с. 34 – 40).

У другому розділі роботи автор здійснює політологічний аналіз сутності та структури громадянської активності та класифікації її різновидів, форм та рівнів. Він систематизує підходи до визначення громадянської активності та обирає такий підхід, що дозволив би розглянути громадянську активність як загальносуспільне явище. Виходячи з цього, дисертант уточнив визначення громадянської активності. На думку автора, вона являє собою вільну, усвідомлену діяльність та комунікацію громадян, що базується на громадянських цінностях, має на меті вирішення соціальних проблем, захист та розширення прав громадян або контроль за діяльністю органів влади (с. 44 – 53). Дисертант дає визначення суб'єкта громадянської активності, систематизує фактори її реалізації, встановлює функції громадянської активності (с. 53 – 62).

У цьому розділі роботи Едуард Татай послідовно розкриває методи наукового пошуку, обрані ним для конкретних етапів дослідження (с. 62 – 66).

Задля встановлення структури громадянської активності Татай Едуард виявляє її різновиди, у тому числі виходячи з теоретичних підходів до класифікації політичної участі (с. 67 – 75). Також автор класифікує організації, що можуть опосередковувати громадянську активність, використовуючи для цього вітчизняні та зарубіжні статистичні класифікатори, він встановлює рівні громадянської активності залежно від характеру взаємодії громадян з органами влади (с. 75 – 83).

Третій розділ роботи включає аналіз політико-правового механізму реалізації громадянської активності та особливостей її розвитку в Україні на сучасному етапі, а саме в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти нашої країни. Зокрема, Татай Едуард проаналізував і систематизував законодавче регулювання різноманітних проявів громадянської активності в Україні (с. 87 – 100), а також регулювання діяльності організацій, що її опосередковують (с. 100 – 108). Автор сформулював виклики, що пов'язані з необхідністю зміцнити оборону України та мінімізувати наслідки воєнної агресії Російської Федерації проти нашої країни (с. 111 – 112). Відповідно, дисертант вважає, що ці суспільні проблеми формують порядок денний громадянської активності, зумовлюють її зростання і трансформацію. Автор детально розглянув особливості та динаміку розвитку таких різновидів громадянської активності в Україні як формальна політична участь – голосування громадян на виборах в Україні 2014-2019 років, підтримка ними політичних партій (с. 112 – 122), легальний політичний активізм – мирний протест, бойкотування продукції країни-агресора, подання електронних петицій (с. 122 – 128), громадська активність – волонтерство, участь громадян у діяльності громадських організацій (с. 132 – 145). Окрема увага приділена

нелегальному активізму (блокування доріг, пошкодження майна, бійки), який автор вважає викривленням легального активізму (с. 128 – 132).

Дисертаційна робота Татая Едуарда має значущість для політичної практики сучасної України. Спостереження та висновки, сформульовані автором, дозволили йому втілити їх у практичних рекомендаціях, спрямованих на залучення громадян у процес прийняття рішень органами влади, посилення взаємодії між громадянами та політичними партіями, залучення громадян до діяльності громадських організацій, популяризацію регулярних волонтерських практик, розвиток законодавства у сфері професійного самоврядування. Відповідно, рекомендації, висунуті дисертантом, можуть бути застосовані представниками цих органів та організацій. Також наукові висновки і положення роботи доречно й корисно використати в ході викладання низки дисциплін, зокрема, «Державне управління та місцеве самоврядування», «Аналіз державної політики», «Політичні інститути та режими», «Політична психологія», «Конфліктологія та теорія переговорів», «Політична культура», «Політологія», «Соціологія», «Політична реклама та зв'язки з громадськістю», «Політичні процеси та політичні відносини».

Оцінюючи науковий дисертаційний проект в цілому позитивно, вважаємо за необхідне звернути увагу автора на певні зауваження та питання, що потребують уточнення.

1. Уточнюючи визначення громадянської активності, автор слушно зазначає, що ця активність має базуватись на певних цінностях. Відповідно, в ході роботи було б доречним дослідити ціннісні настанови українського суспільства, їх трансформацію після Революції Гідності.

2. На нашу думку, доречно було б розглянути особливості та динаміку розвитку громадянської активності в Україні не лише на сучасному етапі, але і в період 1991 – 2014 років, коли громадянські практики в нашій країні лише формувались.

3. В ході роботи дисертант використовує узагальнений показник підтримки громадянами політичних партій в Україні (с. 138-148, 203, 206-208) та досліджує загальні вади функціонування політичних партій в Україні. На нашу думку, було б корисним проаналізувати та порівняти рівень підтримки громадянами України окремих партій, характер та причини зміни їх партійних уподобань. В ході цього дослідження можливо було б встановити, які партії більшою мірою заохочували громадян до діяльній підтримки партій, наприклад, до передвиборчої агітації. Також можливо було б дослідити які партії частіше організовували двосторонній діалог з виборцями.

4. У третьому розділі роботи Татай Едуард вказує, що вирішенням актуальних суспільно-політичних проблем в Україні займались не лише вітчизняні, але і міжнародні неурядові організації (с. 139). На нашу думку, було б цікаво порівняти інтенсивність і способи залучення громадян вітчизняними та міжнародними організаціями, а саме: встановити, які організації залучають більшу кількість громадян до волонтерства та пожертв, мітингів та демонстрацій, як відрізняються фінансові, технічні та інформаційні можливості цих організацій із просування власних ідей та висвітлення своєї діяльності.

5. У третьому розділі роботи дисертант досліджує нормативно-правове регулювання такого способу громадянської активності як контактування громадян з представниками органів влади (с. 86-110). На нашу думку, в ході аналізу практичної реалізації громадянської активності в Україні було б доцільним приділити більше уваги контактуванню громадян та органів влади, зокрема зверненням громадян.

Основні результати дисертаційного дослідження достатньо повно викладені в наукових публікаціях Е. Татай, що зараховані за темою дисертації: 2 статтях у періодичних наукових виданнях держав, які входять до Європейського Союзу, 3 статтях у періодичних наукових фахових виданнях України з політології, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 статті

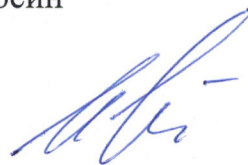
у періодичному виданні України, що включене до міжнародних наукометричних баз, 9 публікаціях в матеріалах наукових та науково-практичних конференцій.

Загальний обсяг дисертації – 208 сторінок, з них основного тексту – 162 сторінки. Текст роботи не містить порушень **академічної доброчесності**, викладений зрозуміло та з дотриманням вимог до оформлення дисертації. Зміст анотації відображає положення, викладені в тексті дисертації.

За актуальністю обраної теми, науковою новизною і практичним значенням отриманих результатів дисертаційна робота «Громадянська активність в Україні: сутність, структура та динаміка розвитку» відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 979 від 21 жовтня 2020 р). Автор дисертації – Татай Едуард Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

I. В. Іщенко

Підпис засвідчую

Вчений секретар
«11» червня 2021 року

T. В. Ходанен